

É R T E S Í T Ő.

Philosophiai Propaedeutika. A psychologia és logika vázlata. Joly H. párisi egyetemi tanár után francziából. Ára 60. Budapest, 1886. Az Eggenberger-féle könyvkereskedés kiadása. (Hoffmann és Molnár). 92. lap. 8. r.

A gymnasiumi és a reálistkolai «Utasítások» szellemében készült ezen munkácska a következő részleteket foglalja magában :

Bevezetés : 3—5. l. *A philosophia, a logika és a tapasztalati lélektan meghatározása.* **Psychologia.** 5—48. l. *I. A psychologia feladata.* A lelki jelenségek főcsoportjai 5—6. l. *II. A testi tevékenység.* Mozgás, ösztön, testi megszokás. 7—11. l. *III. A testi érzékenység.* Élvezet és fájdalom; az érzékek : belső és külső érzetek, a szükségések s a vágyak. 11—16. l. *IV. Az értelem.* Az eszmélet. Külső szemlélet (észrevétel). Az emlékezet és a képzelet. Az elvonás és az általánosítás. Az ítélet és az elmélkedés. Az «én» vezérelvei. 16—33. l. *V. Az erkölcsi érzelmesség.* A családi érzelmek. Társadalmi és hazafias érzelmek. Az igaz, szép és jó érzelme. Vallásos érzelmek. 33—37. l. *VI. Az akarat.* A szabadság. A szokás. 37—43. l. *VII. Az emberi test kettőssége.* (dualitása). Szellem és test. Az állati és az értelmi és erkölcsi élet. 44—48. **Logika** 49—92. l. *I. A logika feladata.* A bizonyosság és nyilvánvalóság. Valószínűség és kétség. 49—51. l. *II. A módszer.* Analysis és synthesis. 51—54 l. *III. A deductiv módszer.* Az axiomák. A meghatározás (definitio). A felosztás (divisio). A deductio. A syllogismus. A syllogismus érvényességének szabályai. Érvényes módok. A különböző alakok szabályai és érvényes módjai. Hypothetikus és disjunctív syllogismus. A syllogismus különféle alkalmazásban. — A syllogismus haszna és bece. 54—66. l. *IV. Inductiv módszer.* A megfigyelés (observatio). A kísérlet (experimentum). A törvény meghatározása. A

tulajdonképeni inductio. Az analogia. A hypothesis. Az osztályozás. 66 77. l. V. *A tanuságtétel és bírálata.* 78—82. l. A történeti kritika. VI. *Az egyes tudományok módszere.* Az exact vagy matematikai tudományok módszere. A természettudományok módszere. A szellemi (erkölcsi és társadalmi) tudományok módszere. A történeti tudományok módszere. 78—82. l. VII. *A tévedés.* Logikai és erkölcsi okai. 89—92 l.

E 92 lapból álló tankönyv — miként tartalmának közléséből láthatjuk, felöleli a vallás- és közoktatásügyi m. kir. miniszteriumtól kiadott tanterv által a középiskolák VIII. osztálya számára kijelölt tananyag egész körét. Nem csekély munka ily nagy és fontos anyagot 92 lapra összeszorítani. A szerzők vagy talán a szerző előtt bizonyára ott lebegett philosophiai tankönyveink ama legnagyobb hátránya — mi miatt egyébként a németek is panaszkodnak tankönyveikre — hogy ugyanazon tankönyv, tanár és tanítvány számára minden akar lenni. A jelen tankönyvnek az anyaghoz mért rendkívüli csekély terjedelme azt látszik mutatni, hogy a szerző a tanulók számára compendiumot, vezérfonalat akart írni. Különben, ha meggondoljuk, hogy a philosophia előkészítő tanítása a VIII. osztályra, a középiskolai tanfolyam végére, utolsó évére esik a tanterv szerint, midőn a különböző vizsgálatokra való előkészülés szorítja a tanulót; midőn ápril hó végén már a tananyagot befejezné, ismételni kell az érettségi közelség miatt; ha meggondoljuk, hogy a tanterv által kiszabott heti 3 óra áll csak a tanár rendelkezésére — akkor nem csodálkozhatunk azon, hogy csekély terjedelmű. Mint ilyen, a többi tankönyvek sorában megállja helyét; nem jobb, nem is rosszabb. Bár messze áll a philosophiai propaedeutikát tárgyaló tankönyvről alkotott idealunktól, de úgy véljük, hogy a tanulók oly előnnyel használhatják, mint akármelyik engedélyezett tankönyvet. Véleményünk szerint a philosophia előkészítő tanításának főfeladata az, hogy a középiskolai többi szaktárgy összekötő kapcsa, ezek elszórtan nyert ismereteit végeredményképpen egy egységes egészben összefűző legyen, az izolált képzettömegeket a növendék lelkében egymásra vonatkoztassa és elősegítse ama folytonosan emelkedő abstraháló szellemet, melyre a növendék a felsőbb osztályokban s így a VIII.-ban is törekszik. E feladat hozza magával, hogy a philosophiai propaedeutikának szakadatlanul a többi tudományokra kell támaszkodnia s minél kevesebb új dolgok betanítása mellett

arra kell törekednie — a tanterv által kijelölt mostani viszonyok között — hogy minél több tudomány végeredményét tudja ügyesen fölhasználni a tanár a propaedeutika előadásánál, melynek a növekedést nem annyira bölceleltre kell tanítania, mint inkább bölcselkedéshez kell szoktatnia. Sajnálattal constatáljuk, hogy e tankönyvben kevés vonatkozás van a többi tudományokra. A történelem, de különösen az irodalomtörténet megbecsülhetetlen szolgálatokat tehet a philosophia előkészítő oktatásában. P. o. Arany műveiből idézni lehetett volna a csekély terjedelem rovására. A matematika, physika és a természetrajz egyes tételei szintén czélszerűen fölhasználhatók lettek volna a definitio, divisio s a következtetések megvilágítására; nem ártott volna a jelesebb magyar szónoki művekből is gyakorlati példákat szőni közbe a bizonyítás és a következtetés egyes érvényes s nem érvényes alakjainak megvilágítására, szóval logikai példatár kívánatos lett volna. A philosophiai tankönyvről alkotott ideálunk azt is megköveteli, hogy a hazai bölcséleti értekezések és a külföldi philosophiai nevezetesebb, a tanuló értelmi szintáját meg nem haladó, elmélkedések magyar fordításban, olvasókönyv alakjában mellékeltessek a tankönyvhöz. Nem tekinthetjük e kívánalmakat feleslegeseknek még akkor sem, ha főleg a tanulók számára akarunk írni tankönyvet. Legyen inkább hosszabb, de hasznosabb.

A jelen tankönyvet világos előadásmódja, könnyen érthetősége, értelmes szerkezete teszik ajánlatossá, nem is említvén csekély árát. Nem áll valamely philosophiai secta álláspontján, hanem fölhasználni igyekszik az újabb philosophia összes vívmányait és bár több helyen a tankönyvtől eltérő nézettel és véleménynyel bírunk, mindazonáltal a tanuló tétvútra vezető, vastag hibákat nem találhattunk benne. Hogy több dolog felületesen van érintve, az a csekély terjedelem következménye s a szerzőt talán azon gondolat vezérlé, hogy a mélyebbre hatás a tanár szóbeli előadásának kötelességéhez tartozik. A tankönyv psychológiája teljesen a tapasztalat körében mozog; tünemény-psychológiának lehetne nevezni. Végre megjegyzendőnek tartjuk, hogy úgy egyes részei, mint az egész tankönyv szelleme a tanulók erkölcsi nemesítésére törekszik.

Budapest.

Dr. Buday József.

La philosophie du droit civil, par *Ad. Franck*, de l'Institut, professeur au Collège de France, 1 vol. in 8. Paris, Félix Alcan. Az a fontos mű, melyet olvasóinknak bemutatunk, nem történeti, nem is polemikus munka, hanem philosoph könyv, a szó szoros értelmében. Nem mintha Franck nem ösmerné a haladás lassuságát, mely a jog mostani felfogásához vezetett, vagy nem ösmerné ama szenvedélyes, heves s számos ellenmondást, a melyek — mint előbeszédében maga mondja — a megszilárdítani kívánt elveknek ellenállanak. Azonban a haladás s a polemiák történetét megírta már másutt, nevezetesen: «*Études Orientales*», «*Reformateurs et Publicistes de l'Europe*» című műveiben, melyek a természetjog valódi, napjainkig terjedő történelmét foglalják magukban. Mostani, fentcímzett művének az a szándéka, hogy dogmaticce megalapítsa azokat a philosophiai elveket, melyeken a magánjog egész szervezete nyugszik.

Ez elvek közösek a jog minden fájával, úgy a természetjoggal, mint a tételes joggal. Szerzőnk természetesen nem zavarja össze az erkölcsi törvényt a polgári törvényt. «Az erkölcsi törvény — úgy mond — csak akkor teljes, mikor tökéletességet ért el, holott a polgári törvény megelégszik az okvetlen szükségesséssel, vagyis ha megvédi az egyéni szabadságot s fentartja a társadalom különböző intézményeit s megőrzi különböző fokozatait.» Melyek tehát e társadalom alapintézményei? Ezek: a házasság, az apaság, a nevelés, a tulajdon, az örökhatóság s az egyéni hit szabadsága. Meglehet, az ellen nem tiltakoznék Franck, ha az előszámláltakhoz hozzáadnók a munka és a társulás szabadságát. Azonban a megnevezett nagy intézmények is elegendők az alapok beláttatására, melyeken minden többiek nyugsznak. A munka és a tulajdon joga úgyis minden ponton hasonlít. A jog csak egy lehet; jog joggal nem állhat szemben. A társadalmi szervezetnek vagy az emberért vagy az ember ellen kell létezni s magának az embernek javáért választani kell az erőszak és a szabadság között.

Franck megejtette választását, s műveinek első fejezete ékesen szóló előadása tanainak: «Az emberi személy a valódi célja és őseleme — mond — a társadalomnak. Az emberi személyt fölébe kell emelnünk minden nemzetiségi, vallásos, osztály tekinteteknek, fölébe a szerencse feltételeinek. Az emberi személy a forrása és egyenes tárgya a testvériségnek. Minden embernek ugyanaz lévén a végzete, ugyanazok lévén tehetségei, valamennyien a lét közös feltételeinek vannak

alávetve s a föltételeknek csak különös támogatással felelhetnek meg. Az emberi személy az alapja a polgári és politikai szabadságnak is, mert ellentétben áll minden despotizmussal, bármi néven neveztessek is, tudniillik collectivismusnak, egy politikai gyülekezet, — vagy a nép mindenhatóságának, theoratiának, feudalismusnak, a szerencse vagy a vagyon oligarchiájának, absolut monarchiának, egy pucs vagy államcsiny által teremtett dictaturának, melyet egy másik államcsiny vagy pucs felforgathat. A mennyit ér egy államban az emberi személy, annyit ér a társadalom, annyit érnek az intézmények és a törvények.»

Ez emberi személy nem az az elvontság, melyet híres iskolák elszigetelhetőnek hisznek úgy a tapasztalatoktól, valamint az emberi szív különböző érzelmeinek befolyásától. E személy tökéletesedhető. A maga által magára hozott s mások által is tiszteltetni kívánt törvény nem zárt parancs tehát; szüntelen világosodik, szélesb körre terjed s javul a természet törvényeinek ráhatása s az értelem belső törekvése következtében. Valóban «az emberi értelem, midőn igazán ő s nem a szenvedély vagy az ábránd vet világot útjainkra, nem haladt egy lépést a nélkül, mely hódítás ne lett volna a moral s a jog javára, jólétünk és méltóságunk növelésére.» Ennek az a magyarázata, hogy az absolut függetlenség terméketlen erőltetése helyett a mindennemű kapcsolatok szövésével foglalkozik, melyek őt a körülvevő lényekhez kötik, s a melyek egyikök jólétét és moralitását a többiek jólétével és boldogságával fűzik össze.

Tekintsük például a házasság jogát. A házasság a kötelességen és a szerelmen nyugszik. Azonban magának a szerelemnek is, hogy a házasságnak meglegyen a megillető méltósága, bizonyos föltételeket kell betöltenie, a melyek egyre vezethetők vissza, arra a véleményre, melyet természetből fogva a nőről, s ama szerepről kell birnunk, melyet a nőnek életünkben játszani kell. «A mennyit e vélemény ér, annyit ér a szerelem, annyit ér a család s vele együtt az egész társadalom.» Franck ekként szó a jog metaphysicai magyarázatai közé rövid, világító pontokat a műveltség különböző korszakából. Érdekes látni, mint töri össze finom érzékével és tapintatával hirneves honfitársának Micheletnek a nőről és szerelemről írt elmefuttatásait. S vajjon kitérés ez? Bizonyára nem. Mert tegyük föl, hogy a nő lényegénél fogva nem egyéb, Michelet téveteget felfogása szerint, mint egy beteg lény, «egy sebesült», ki nem csupán szerel-

met, cziczomát s dédelgetést kíván, hanem azt is, hogy elzárják, növeljék, őrizzék s egyúttal neki mindent megbocsássanak, mint olyannak, ki ingatagságáért és gyöngeségeiért nem felelős, vajjon egy ily teremtményre ugyanazon törvényeket alkalmaznák-e, mint a biblia erős asszonyaira? Itt nincs megoldható metaphysicai érv. Maga Kant kénytelen lenne kizárni e bágyadt személyiséget moraljából, a jogból, mint teszi a gyermekkel ama korig, melyben öntudatra ébred s érzi méltóságát és becsületét.

Franck e módszerének más, de ép oly érdekes és tanulságos példáját látjuk a tulajdonjog fejtegetésében.

«Nagy megtiszteltetés az — szól Franck a fejezet elején — a tulajdonjogra, hogy legfélelmesb ellenfelei annak megtámadása közben kénytelenek megtámadni mindazt, a mi itéletünk szerint becsületünkre válik, a mi létünket nemesbíti, a mi beennünket egymás közt a szeretet és tisztelet tárgyaivá tesz: a vallást, a philosophiát, a kötelességet, a szerelmet, a szép cultusát, az ideál átérzését. — Proudhon felfogása, vagy a mit jobb szó hiján úgy nevezhetnénk philosophiája, ime ily kilátást nyújt.» Ezzel ellentétben annak bemutatása, hogy a tulajdon mily pontokon függ össze az emberi személy e szükségképeni nyilatkozataival, ez a tudomány feladata, s ezzel foglalkoznak a Philosophie du droit civil szerzőjének a tulajdonjogról irt ragyogó fejtegetései.

Erdekesek aztán Franck ama fejtegetései, melyekben a jog philosophiai elveinek a francia törvényhozással viszonyát tárgyalja. Szerzónk a kérdésben is világos. Nem készül minden húsz évben, de még minden században sem a francia forradalomhoz hasonló forradalom. 1789 nagy törekvései eltüntették az osztályoka, össze törték az előjogokat, végleg felszabadítottak minden lelkiismeretet, s a munka minden formáját. Egy új társadalmi forradalom, bármely név vagy ürtügy alatt hozassék is javaslatba, csak ellenkező utat követhetne, más szóval az államot ruházná fel az egyén minden jogával, minden felelősségével és minden kötelességével. Mindenütt megalázná az emberi személyt, s pedig nem csak azokét, kiket belátásuk és kedvezményezésük megillető gyümölcsétől megfosztana, hanem és még inkább azokét, kiket téves gondoskodásuk fölmentene az erények nemes terhétől. Az egyéni, vagy jobban mondva a személy jogából élünk; ebben van az igazság, a műveltség, a haladás. Ránk az vár, hogy okosan tökéletesítsük, a mit meghódítottunk.

A házasságra és a családra vonatkozó fejtegetések közt tárgyalja a házasság, elválás kérdését is. Franck elfogadja az elválást, sőt hol positiv törvény nincs reá, sürgeti. Talán hogy tiltakozzék a házassági kötelék feszélyező szívóssága ellen, meg hogy az emberi gyengeségnek keljen védelmére a régi dogmák szigorúsága ellen? Épen nem. Azért fogadja el az elválást, hogy megengedtessek a szabályos és törvényes családi élet újjáalakítása, mikor a kikerülhetetlen felbomlása az előbbinek tényleg tönkre tette a családi életet. E szempontban van eredetiség, s a mi több, erkölcsi érv a házasságok felbonthatóságára nézve. E pontnál azonban több kérdést föl lehetne vetni. Meg lehetne például kérdezni a szerzőtől, hogyan érti a családot? Oly dolognak tartja-e, melyet akarattal föl lehet bontani s újjáalakítani. Egy szerződés, melyben a felek mindegyike egész személyét leköti s azt igéri, hogy a születendőknak biztosítja a családi életet, oly közönséges szerződés-e, mely a felek megegyezéséből, vagy egyikök akaratából megszüntethető? Továbbá, hogy azok, kiknek a törvény megengedi az elválást általában, be akarnak-e lépni egy újabb házasság kötelékébe, vagy a per útján megszerzett nem arra való-e, hogy megtartsák szabadságukat, melynek vesztét megbánták?

Föltéve, hogy az elválást aprólékos okok miatt megengedhetőnek nem tartjuk, mi a társadalomra nézve végzetes lenne, mindig a házas felek egyike idézte elő s tette igazolttá a végleges elválást bevallhatatlan tetteivel. Vajjon e fél válhat-e egy új házassággal hasznára és diszére a társadalomnak? Ez mind megannyi nehézség. Be kell vallanunk, hogy Franck formulája a házasság felbontására nézve kitűnően morális ujjmutatást nyújt, s gyöngíti annak hátrányait.

Röviden megérintjük még, hogyan fogja fel Franck az örök-hagyás jogát. Egybefoglalva találjuk nála egy rövid, ragyogó lapon a végrendelet egész történetét. Kimutatja, hogyan tökéletesedett a jog fokról fokra, hogy megfeleljen az indulatok, a lelkiismeret törvényei-, a kötelesség érzelme által teremtett szükségleteknek, egy szóval a családnak. E ponton, miként a könyv többi részén is, átérzik a mélyreható tanulmány, a philosophiai szempont kiemelkedése.

Franck a felől győz meg, hogy a jog, már a hogy ő érti, a világ legéltetőbb, legtermékenyítőbb eleme. Hisz akad mindig valaki, a ki ezt kétségbe vonja; lesznek mindig olyanok is, akik jog helyett az egyéni vagy az ösztöletes erőszakhoz fordulnak, hogy gyorsan arra

a hatalomra vagy jólétre jussanak, melyet mások előttük elértek. Mindig szükség lesz hát annak ismétlésére, hogy az előbbi jogok tisztelete az első feltétel a jövő jogainak szabad gyakorlatára; hogy hiába adnánk az újonnan jötteknek a felgazdagodásra és élvezetekre jogot, ha a szerzett jogok az erőszak zsákmányának volnának kitéve.

J.

Brassai Sámuel. A jövő vallása. Kolozsvár 1886. Egy alkalmi értekezés ez, melyet a veterán író a Dávid **F.** egyesület ez évi közgyűlésén szabad előadásban elmondott, aztán pedig írásba foglalt. Nálunk gyér tüneménye ez a Nyugot-Európát erősen zaklató kérdésnek s tegyük hozzá: a parlag mezőnek nagyon szerény virága. Összes érdeme, hogy szová teszi a tárgyat. Igaz, hogy eredményre is eljut, de sem az eredmény, sőt még csak módszere sem az, mely bennünket, kik a felekezetiállásponthoz kivül, philosoph szemmel tekintjük a kérdést, mélyen érdekelhetne. Nos, az összes eredménye a különben sem terjedelmes értekezésnek ez: «Én hát azt vélem, hogy az a vallás tarthat leginkább számot a művelt világ kedvezésére, a mely az általános kereszténységben gyökerezve ez időszerint legtisztítottabb, de az előbb felsorolt és más rokon kellékeket nemcsak ki nem küszöbölte, hanem keblében melegeket és ápolja: az unitarismus, vagy mondjuk nevéen: az unitariusok vallása.» Az bizony egészen természetes, hogy egy unitarius, egy unitarius felekezeti gyűlésen így beszél és nem másként. Ez hát a felekezet lelkiismeretének megszólalása, mely épen oly tiszteletreméltó, mint bármely egyéni őszinte szó és tiszta meggyőződés. Bennünket azonban annak a megtudása érdekelt, mért tartja hát Brassai az unitarismust «a művelt világ kedvezésére» legméltóbbnak. Nem hagyja merőben felelet nélkül kíváncsiságunkat; azért, mert az unitarismus az általános kereszténységben gyökerezik, meg azért, mert bizonyos «elősorolt és más rokon kelléket abból ki nem küszöbölt, hanem keblében melenget.» E feleletben hát két lényeges dolog foglaltatik. Az egyik az, hogy az általános kereszténységben keresendő a jelen és a jövő üdve, vagyis vallása; másodsor, hogy ez általános kereszténységből «a kijelentés, a természetfelettség és a személyes istenség eszméin» kivül, melyeket az unitarismus állítólag megtartott, minden egyebet ki lehet sőt, a jövő vallása érdekében ki kell küszöbölni. Ez Brassai

személyes meggyőződése, mely untig elég lehet neki, elég lehet felekezetének, de nem elegendő nekünk.

Ugy értem hogy nekünk nem elegendő, hogy mi nem egy felekezet, nem is csupán a kereszténység szempontjából óhajtanók megvitatva látni a kérdést, hanem abból a tágabb, s mégis oly kézzelfogható körre szoruló szempontból, melyet az emberének nevezünk. Hagyomány, nevelés, érdek fűzhet bennünket kereszténységhez, felekezethez; azonban az egyedül természetes alap, melyen akár a jelen, akár a jövő vallásának kérdését eldöntenünk kell — csak az *ember* lehet. Az ember cselekvésének, a mult emlékein táplálkozó s a jövő reményeire irányuló munkásságának ama compromissum alakjában létrejött szabványán kívül, melyet a jog névvel nevezünk, van egy általánosabb, a nemzeteket, éghajlatokat, világrészeket átölelő kánonja; kell lenni egy ily kánonának s az az, a mit a jövő vallásának alapjaként nevezhetünk meg.

Látnivaló, hogy e kánon megállapításához alig járul valamivel a régi iskolák, — legyenek azok philosophiaiak, vagy theologiaiak, — tárházából előszedett fegyver, meg érv, hogy ez meg az keresztény, a meg nem keresztény; még kevésbé járul az a derivált érv, hogy mit mond a kijelentés, meg a természetfelettség, meg a személyes istenség eszméje. Mindezek mondanak épen annyit, a mennyit a confessiók, a hitformák hivatalosan megállapítani jónak vélték. Döntők a felekezeteknek meg a historicusoknak, de nem a philosophnak. A philosoph igazában semmire sem mehet velök. Mire menjen egy oly okoskodással, mely végleg a kijelentésben sarkalik, meg lehet egy oly dologban, melyben az érvelni kívánó philosoph nem részesült, vagy nem akként részesült, mint az e fegyverre szorult felekezeti egyén kívánja.

Brassai, mint mondók érdekes, s a művelt világot mind jobban foglalkoztató themat vet föl; azonban megoldására merőben azokat az eszközöket használja, a melyeket másfél ezer év bőviben használt és el is használt. Érvei mind theologiai érvek, a melyek Kant óta többé nem érvek; nem, még ha Kant használná is, mivel pedig sok van mondva.

Brassai értekezése az objectiv tudományra nézve tehát épen annyit ér, noha más formában lelt kifejezést, mint egy püspöki körlevél, egy encyclica. Megnyugtatja egy időre a felekezet lelkiismeretét. Ámde a sűrűn egymást váltó encyclikák s kijelentésszerű

egyéb papi nyilatkozatok a legjobb tanui, hogy a közlelkiismeret csak rövid időre nyugtatható meg a hasonló nyilatkozatokkal, sőt keresi az alaposabb, az új időkhez mért, az *emberhez* szabott megoldást.

Dubitans.

Erődi Dániel. A középiskolai kérdésről Budapest 1886. Kicsiny, alig 71 szüken mért lapra terjedő könyvecske, tele hévvel, szónoki szólamokkal és botlásokkal. Szerzője beleszeretett az «egységes középiskolába», de másokkal megszerettetni épen nem tudja. Hogyan is kedveltethetné meg, mikor még a felelősséget is lerázza magáról, hogy az egységes középiskola képét tiszta világításban maga mutassa be. Így ír: «talán egy nemzet sem fogja a kérdést oly alaposan megoldani, mint a német, melynek alkotása *mintánk*, példája buzdításunk lesz; és ennek, ha már ily roppant fontosságú kérdésben tanácsosabbnak tartjuk a kezdeményezést *másoknak engedni át*, részünkről csak örvendeni tudunk.» Annak örül-e hát, hogy tapasztalataink, gyakorlati érzékünk mind nem elegendők az egységes középiskola megvalósításához, hanem a némettől kell továbbra is *mintát* kérnünk? Vajon menyivel lesz jobb dolgunk ez uton, hiszen eddig sem tettünk egyebet, másfél tized óta, mint hogy a németet utánoztuk? Vajon hol van a kezeség arra nézve, hogy az utánzás ezentul jobb gyümölcsöket fog teremteni számunkra? S még hozzá az is, hogy szerzőnk a legsarkalatosabb kérdésben eltér dicsért németjeitől. Nevezetesen míg ezek az egységes középiskolát a tudományok alapján vélik szervezendőnek, addig Erődi Dániel a nyelveket és irodalmakat vetné egységes középiskolája alapjainak. Így épült a Babel tornya is. Pedig ha ennyit mond szerzőnk kikindai olvasójának, kinek számára írta elsőben a «Kikindai Közlöny» hasábjain a röpke értekezéseket, hogy lám a középiskola nem szakiskola, s így természetét nem is a különböző foglalkozások és életpályák szabják meg, de megszabja az emberi értelem egysége, mely bármelyik szakpályán, föltéve, hogy meg nem bomlik, ugyanaz marad, s így általános képzése eszközeinek ugyanazoknak kell lenni; továbbá, hogy az emberi közértelemhez mért eszközöket úgy állítsuk össze, hogy belőlük tudomásunk szerint a lehető legjobb rendszer s ennek nyomán a lehető legjobb intézmény támadjon, vajon van-e szükség az egy jó intézmény mellett még más, előzetesen rosszabbnak tartandó intézményekre: mondom, ha eképen szól olvasójához s ehez képest kiméri

az egy értelem képzésének szükségképeni eszközeit s vázolja rendszerét: eléri célját; egy az, hogy a németre nem szorul rá, más az, érdemes munkát is hajt végre, melyet Kikindán is megértének. Mert az még is fonák egy dolog, hogy mai iskoláztatásunk keretében innen-tova eligazodni sem tudunk, hogy melyik középiskola vezet egyik vagy másik szakiskolába! A gymnasium, reáliskola, polgári iskola feladatai, rendszerei, tantárgyai össze-vissza bonyolultak; az idevonatkozó rendeletekben anyi kúsztátság, a latinnyelv tervezett reáliskolai köteles tanításával oly elv-hiányosság tűnik elő, hogy közoktatási állapotunk egy rosszul szerkesztett hírlap képét viseli: csinálódik. Épen csak a meggyőződés heve, a gondolat teremtő ereje hiányzik közoktatási intézményeinkből, egyéb minden megvan. Ebben az egy dologban, a sötétben nem gyújtott elegendő világot Erődi kis munkája sem, bármint igyekezett rajta.

—r.